

Osmanlı Tarihyazımı Açısından *Ta Meta tin Alosin*

Hypsilantis, İulius Sezar döneminde başlayıp neredeyse on sekizinci yüzyılın sonuna kadar gelen bir çalışma kaleme almış, hekim olarak uzun süre bir Osmanlı devlet adamının yanında görevli bulunmuş olması sayesinde çalışmasının son bölümünü kendi tanıklıklarına dayanarak yazmıştır. Osmanlı tarih araştırmaları açısından taşıdığı öneme rağmen Hypsilantis'in çalışması fazla bilinmemekte, nadiren ve daha ziyade Kilise tarihi çalışmalarında kullanılmaktadır. Daha da önemlisi, Hypsilantis'in bugüne kadar Osmanlı tarihyazımına dair çalışmalarda bir Osmanlı müverrihi olarak değerlendirilmemiş olmasıdır.

Çalışmanın Osmanlı tarih araştırmalarında yaygın olarak kullanılmamış olmasının bir sebebi, eserin Rumca kaleme alınmış ve bugüne kadar başka bir dile tercüme edilmemiş olmasıdır. Rumca, Osmanlı toplumunda en çok konuşulan dillerden biri olmasına ve bu dilde yazılmış birincil kaynakların varlığına ve taşıdıkları öneme rağmen Osmanlı tarihi araştırmacılarının öncelikli olarak ilgi gösterdikleri bir kaynak dili değildir. Bununla birlikte, sadece Hypsilantis'in kitabının değil, Rumca diğer kaynakların da bugüne kadar Osmanlı tarihçilerinden uzak kalmış olması, dil probleminin yanısıra ana akım tarihyazımında Osmanlı gayrimüslimlerinin konumlandırılmasıyla da ilişkili olabilir. Birçok çalışmada on dokuzuncu yüzyılda bağımsız Yunan Devleti'nin kurulmasına yol açan isyan ve hareketlere dair bilgiler teleolojik olarak önceki yüzyıllar üzerine yansıtılmış, Osmanlı döneminde Rum Ortodoksların tarihi ele alınırken isyan paradigmasından uzaklaşmak mümkün olmamıştır. Ancak isyan ve savaş döneminde Ortodoks toplumunun ve Fanariotların tamamının olaylar karşısında aynı tavrı takınmadıkları, Osmanlı yönetiminin dahi Rum Ortodokslara ve Fanariotlara yönelik tavrının homojen olmadığı ve gelişen olaylara bağlı olarak farklılık gösterdiği son zamanlarda yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur (İlıcak, 2011, s.168-202).

Tarihyazımında Hypsilantis ailesinin ismi, Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak kurulmasıyla sonuçlanan “Yunan İsyanı”yla (veyahut “Yunanistan Bağımsızlık Savaşı”yla) yakından ilişkilendirilmektedir. İsyân döneminde Hypsilantis ailesinin bazı üyeleri çağdaş Osmanlı belgelerinde “fırari” (Philliou, 2004, s.88), “hain” ve “baş sergerde” olarak nitelendirilmiştir. Dolayısıyla, Osmanlı perspektifinden bakıldığında devlete “ihânet” ettiği düşünülen, Yunanistan bağımsızlığı perspektifinden ise “kahraman” sayılan Aleksandros ve Dimitrios Hypsilantis kardeşlerin büyük dedeleri olan Osmanlı Ortodoks toplumunun üyelerinin de benzer bakış açısıyla algılanarak gözardı edilmesi, bu bireylerin on sekizinci yüzyıldaki pozisyonlarına yönelik bakışı olumsuz bir şekilde etkileyebilir. Bu durum sadece Hypsilantis ailesi için değil, tarihyazımında Osmanlı Rum Ortodoks toplumunun diğer önde gelen ailelerini ele alan çalışmalar için de geçerlidir.

Osmanlı dönemindeki gayrimüslimlere, Fener ailelerine ve ürettikleri çalışmalara yönelik yaklaşım, yalnızca Osmanlı tarihi açısından değil Yunanistan ve Bizans tarihi perspektifinden yaklaşanlar tarafından da olumsuz bir açıdan değerlendirilegelmiştir. Örneğin Hypsilantis'in kullandığı dil Osmanlıca terimlerle dolu olduğu için eleştirilmiş, “dönemin *miksovarvaros* olarak bilinen, eski kilise dilinin Türkçe terimlerle karıştığı korkunç bir jargonla” yazıldığı belirtilmiştir (Pallis, 1951, s.3).²⁶ Fener ailelerinin ne derece “Bizanslı” olduklarını kanıtlama çabası on sekizinci yüzyılda voyvodalıklarda görevlendirilen seçkin Ortodoks aileler arasında bir asalet ve güç konsolidasyonu çabası olarak değerlendirilebilir. Yirminci yüzyılda bu iddiaların Bizans tarihçileri tarafından sorgulanıp çürütülmesi ise Osmanlı döneminde bu ailelerin devletle uyumlu ilişkilerine ve sistem içindeki işleyişlerine yönelik bir eleştiri ve aslında “millî” olmadıklarını [*anti-national*] ve ana eksenlerinin Kilise olduğunu kanıtlama çabasıyla ilişkilidir (Mango, 1973, s.59, 66). Fener ailelerini Yunan milliyetçiliğinin karşısına yerleştiren bakış açısı, *Filiki Etaireia* içinde yalnızca birkaç Fanariot olduğunu, hatta Aleksandros Hypsilantis'in Rusya'da yetiştiği için aslında Fenerli bile sayılamayacağını not eder (Patrinelis, 2001, 197). Tüm bunlara rağmen artık son dönemde keskin dikotomilerden kaçınmayı başaran çalışmalar da ortaya çıkmaya başlamıştır (Philliou 2004, Philliou 2009).

²⁶ Metne daha olumlu yaklaşanlar ise Hypsilantis'in güzel bir Yunanca kullandığını fakat ‘yabancı’ terimleri anlamak için sözlük gerektiğini belirtmiştir (Anastasios, 1981, 130).

Gayrimüslim Osmanlıların ürettiği çalışmaların Osmanlı araştırmalarında bugüne kadar yaygın olarak bilinmemesi Hypsilantis'in çalışmasına özgü bir durum değildir. Osmanlı idaresi altında yaşayan gayrimüslimler on yedinci yüzyıl sonundan önce kayda değer ve kapsamlı tarih çalışmaları kaleme almak yerine yerel ve sadece kiliseye dair metinler üretmişlerdir. Johann Strauss, bunu öncelikle eğitim olanaklarının yetersizliğiyle fakat daha da önemlisi bir tarihçi için en gerekli unsurlardan biri olan patronaj yokluğuyla açıklar. Bu durum on yedinci yüzyıl sonu ve on sekizinci yüzyıl başında imparatorluğun çevresinde yeşeren kültürel merkezler sayesinde değişmeye başlar. Eflak ve Boğdan voyvodalıklarının 1711'den itibaren Fanariot olarak bilinen İstanbullu Ortodokslar tarafından idare edilmesiyle başlayan dönemde voyvodaların desteklediği kültürel ve politik ortam ilk ürünlerini vermeye başlar (Strauss, 1999, s.217). Voyvodalıklarda on sekizinci yüzyıl başından itibaren Rumca veya Romence yazılan ve tercüme edilen çalışmalar artmaya başlar, fakat önemli içeriklerine rağmen yazma olarak kaldıkları için geniş bir okuyucu topluluğuna hitab etmezler ve etkileri sınırlı kalır. Fakat on sekizinci yüzyıldan itibaren Dimitri Kantemir, Ienachita Vacarescu, Athanasios Komnenos Hypsilantis, Kaisarios Dapontes gibi gayrimüslim yazarlar tarafından üretilen tarih çalışmaları ortaya çıkmaya başlar (Strauss, 1999, s.219-232).

Hypsilantis'in ve diğer gayrimüslim Osmanlı tarihçilerinin çalışmalarının bilinmemesi ve kullanılmaması dışında bir diğer durum da bu çalışmaları üreten yazarların çağdaş Osmanlı tarihçileri arasında sayılmamasıdır. Osmanlı tarih yazıcılığı bugüne kadar Ortadoğu tarihyazını geleneğinin bir parçası olarak değerlendirilmiş, Osmanlı tarih yazarları Arap veyahut Fars kültürel geleneği içerisinde konumlandırılmıştır (Karateke, 2013 ve Hagen, Menchinger, 2014). Gayrimüslim yazarların çalışmaları ise ayrı bir kategori olarak ele alınmış ya da tamamen göz ardı edilmiştir. Örneğin *Ta meta tin Alosin*'i Osmanlı tarihyazını açısından inceleyen nadir çalışmalardan biri olan Johann Strauss, bu çalışmanın Fanariot tarihçiliğinin zirvesi olduğu görüşündedir (Strauss, 1999, s.226). Osmanlı toplumunun bir parçası olan Fener ailelerinden birine mensup bir İstanbullu olan, çeşitli devlet hizmetlerinde görev almış ve toplumda yaygın bir dil olan Rumca bir çalışması bulunan Hypsilantis de Osmanlı tarihyazını geleneğinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Hypsilantis'in Osmanlı Ortodoks kimliği, kitabının dönemlendirme ve tarihlendirme gibi yapısal özelliklerine yansımıştır. Hizmet ettiği pozisyonlar ve konumunun getirdiği avantajlar bilhassa tanıklık ettiği dönemlere dair içeriği belirlemiş ve zenginleştirmiştir. Çalışmanın ilk göze çarpan özelliklerinden biri olan Osmanlıca terimlerin fazlalığı, Osmanlı idaresinin öğelerine ve işleyişine dair zengin bilgi potansiyeli, Osmanlı idaresince de desteklenen "Ortodoksluğu Katolikler gibi 'yabancı' etkenlerden koruma" güdüsü gibi diğer unsurlar da göz önüne alınırsa, Athanasios'un kimliğinin, Osmanlı dünyasının doğal bir yansıması olarak oldukça zengin ve karmaşık olduğunu görürüz. Devlet/toplum, idareci/idare edilen gibi karşıtlıklar yerine bunların iç içe geçtiği kimliklerin farkına varmak ve aslında Osmanlı toplumunun sosyal, ekonomik ve politik atmosferinden eşit derecede etkilenen Müslüman ve gayrimüslim unsurların çoğu zaman birbirinin nüfuzlarından faydalanan karşılıklı bir etkileşim içinde işlediklerini kabul etmek, Osmanlı gayrimüslimlerinin tecrübelerini doğruya daha yakın bir şekilde kavrayabilmek için gerekli olan bir yaklaşımdır. Athanasios Komnenos Hypsilantis gibi çok yönlü bir kimliğin ortaya koyduğu bir çalışma olan *Ta Meta tin Alosin* tarihyazımının etkilerinden masun bir gözle değerlendirildiğinde Osmanlı araştırmaları için oldukça zengin bir malzeme sağlayacaktır. Hypsilantis gibi Osmanlı Ortodoks yazarların ortaya koyduğu ürünlerin dil, dönemlendirme, içerik açısından incelenmesi ve bu doğrultuda Osmanlı tarihyazını üzerine yeniden düşünülmesi gerekir.

Καυνακça

- Aktepe, M. (1958). *Patrona isyam (1730)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Anastasios, I. E. (1981). Athanasios Komnenos Hypselantes: A biographical sketch. *Greek Orthodox Theological Review*, 26, 125-133.
- Angelomati-Tsougaraki, E. (2009, December). *Ευγένιος Βούλγαρης: Πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου, Κέρκυρα*. Atina: Ionio Panepistimo, Kanaki.
- Arš, G. L. (1985). On the life in Russia of the Greek patriotic family of Ypsilanti. *Balkan Studies*, 26, 73-90.
- Aydiner, M. (2007). Râgıb Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 34, s. 403-406). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Balcı, S. (2004). *Osmanlı Devleti'nde tercümanlık ve Bab-ı Ali tercüme odası*. (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Baron De Tott F. (1785). *Memoirs of the baron de tott on the Turks and the Tartars*. Dublin.
- Batalden, S. K. (1982). *Catherine II's Greek Prelate: Eugenios Voulgaris in Russia 1771-1806*. New York: Boulder, Eastern Monographs.
- Boutyras, S. I. (1890). Υψηλάνται. *Λεξικόν ιστορίας και γεωγραφίας* (c. 9, s. 35-40). İstanbul: Typ. Neologos.
- Byzantios, S. D. (1851). *Η Κωνσταντινούπολις* (c. I). Atina: Andreas Koromilas.
- Çolak, H. (2015). *The Orthodox church in the early modern Middle East: Relations between the Ottoman Central administration and the patriarchates of Antioch, Jerusalem and Alexandria*. Ankara: TTK.
- Dapontes, K. (1872). Ιστορικός κατάλογος ανδρών επισήμων (1700-1784). K. Sathas (Ed.), *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη* (c. III) içinde (ss. 72-200). Venedik: Typois tou Chronou.
- Dapontes, C. (1881). *Ephemerides Daces ou chronique de la guerre de quatre ans (1736-1739)*. Paris: Leroux.
- Davidova, E. (2013). *Balkan Transitions to Modernity and Nation-States Through the Eyes of Three Generations of Merchants (1780s-1890s)*. Leiden: Brill.
- Dimitrakopoulos, A.K. (1872). *Ορθόδοξος Ελλάς : ήτοι περί των Ελλήνων των γραμάντων κατά Λατίνων και περί των συγγραμμάτων αυτών*. Leipzig: Metzger&Wittig.
- Foster, G. L. (1857). *The past of Ypsilanti: A discourse*. Detroit: Fleming & Davis.
- Frangos, G. D. (1971) *The Philiki Etaireia, 1814-1821: A social and historical analysis*. (Doktora Tezi). Columbia Üniversitesi, New York.
- Germanos, A. (1992). *Εκπαιδευτική Ελληνική εγκυκλοπαίδεια, Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*. Atina: Ekdothiki Athinon.
- Hagen, G. ve Menchinger, E. (2014). Ottoman historical thought. P. Duara, V. Murthy, A. Sartori (Eds.), *A Companion to Global Historical Thought* içinde (ss. 92-106). Chichester: Wiley-Blackwell.
- Hypsilantis, A.K. (1972) (G. Afthonidis Haz.). *Εκκλησιαστικών και πολιτικών των εις δώδεκα βιβλίον Η', Θ' και Ι' ήτοι τα Μετά την Αλωσιν (1453-1789)*. Atina: Noti Karavia (1870 baskısının yeniden basımı).
- İlıcak, H. Ş. (2011). *A radical rethinking of the Empire: Ottoman State and Society during the Greek War of Independence (1821-1826)*. (Doktora Tezi). Harvard Üniversitesi, Cambridge, Massachusetts.
- Iorga, N. (2000). *Byzantium After Byzantium*. Iași, Oxford, Portland: The Center for Romanian Studies.
- Kafsokalybitis, N. (1775). *Ιστορία της Βασιλικής Μονής του Σουμελά*. Leipzig: Typ. Wilhelm Gottlob Sommer.
- Karateke, H. (2013). The challenge of periodization: New patterns in nineteenth century Ottoman historiography. E. Fetvacı, H.E. Çıpa (Eds.), *Writing History at the Ottoman Court: Editing the Past, Fashioning the Future* içinde (ss.129-154). Bloomington: Indiana University Press.
- Kazhdan, A. (1991). Xiphilinos. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford University Press.
- Kyriakos, A. D. (1898). *Εκκλησιαστική ιστορία από της ιδρύσεως της εκκλησίας μέχρι των καθ' ημάς χρόνων: εκ διαφόρων πηγών ερανισθείς* (c. 3). Atina: Typ. Anesti Konstantinidou.
- Magdalino, P. ve Talbot, A.M. (1991). Skeophylax. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford University Press.
- Makraios S. (1872). Υπομνήματα εκκλησιαστικής ιστορίας (1750-1800). K. Sathas (Ed.), *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη* (c. III) içinde (ss. 203-419). Venedik: Typois tou Chronou.
- Mango C. (1973). The Phanariots and the Byzantine tradition. R. Clogg (Ed.), *The Struggle for Greek Independence* içinde (ss. 41-66). London: Macmillan.
- Massavetas A. (2013). *Διαδρομές στο Φανάρι, τον Μπαλατά και τις Βλαχέρνες*. İstanbul: İstos.
- Pallis, A. A. (1951). *The Phanariots. A Greek aristocracy under Turkish rule*. King's College, Londra

- Papadopoulos, T. H. (1990). *Studies and documents relating to the history of the Greek Church and people under Turkish Domination*. Aldershot: Variorum.
- Patrinelis, C. G. (2001) The phanariots before 1821. *Balkan Studies*, 42 (2), 177-198.
- Philliou, C. M. (2004). *Worlds, old and new: Phanariot networks and the remaking of Ottoman governance in the first half of the nineteenth century*. (Doktora tezi). Princeton Üniversitesi, New Jersey.
- Philliou, C. M. (2009). Communities on the verge: Unraveling the phanariot ascendancy in Ottoman governance. *Comparative Studies in Society and History*, 51 (1), 151–181.
- Stamatiadis, E. (1865). *Βιογραφία των Ελλήνων μεγάλων διερμηνέων του Οθωμανικού κράτους*. Atina.
- Strauss, J. (1999). The rise of Non-Muslim historiography in the eighteenth century. K. Fleet (Ed.), *Oriente Moderno*, 18 (79), 217-232.
- urdza, M. D. (1983). *Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople*. Paris.
- Tibet, A. (1994). İpsilanti Yalısı. *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi*, (c.4, ss.185-186). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2007). *Osmanlı tarihi*, (c. 4). Ankara: TTK.
- Yılmaz, H. (2016). İsyânın gölgesindeki İstanbul: Yeni arşiv belgeleri ışığında 1730 Patrona İsyânı. (F.M. Emecen, A. Akyıldız, E.S. Gürkan, Ed.), *Osmanlı İstanbulu IV* içinde (ss. 411-452). İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları.